

Милена ЙОРДАНОВА (СУ „Св. Климент Охридски“)

АНАЛИЗ НА ТУРСКИТЕ ФРАЗЕОЛОГИЗМИ, СЪДЪРЖАЩИ ЧИСЛО И/ИЛИ ДУМА, ИЗРАЗЯВАЩА ПОНЯТИЕ ЗА ЧИСЛО, В РОМАНИТЕ НА ОРХАН ПАМУК

AN ANALYSIS OF THE TURKISH PHRASEOLOGISMS CONTAINING A NUMBER AND/OR A WORD THAT CONVEYS AN IDEA OF NUMBER IN ORCHAN PAMUK'S WORKS

The phraseological units in each language represent a significant part of its treasury. Turkish, in these terms does not make an exception. As time passes by, some changes probably occur in terms of frequency of usage of phraseological units, or in their form, or even at the level of dropping out or emerging. Taking into consideration three of the novels of the Turkish writer Orhan Pamuk (*My Name Is Red*, *The White Castle*, *The Black Book*), which had been translated in Bulgarian, we are to trace which of the phraseological units, containing a numeral, had the author used, as well as if he had shown any preference or tendency when using this type of phraseological units in each of his novels depicting a different historical period.

Keywords: phraseological units, number, Orhan Pamuk's novels

Фразеологичните единици във всеки език представляват съществена част от неговото богатство. Турският език не прави изключение в това отношение. С течение на времето вероятно настъпват промени в честотата на употреба на фразеологизмите, на формата им или дори на ниво отпадане-възникване. Разглеждайки три от преведените на български език романа на турския писател Орхан Памук, носител на Нобелова награда, проследяваме кои фразеологизми с числително име е употребил авторът и има ли някакво предпочитание/ тенденция при употребата на този вид фразеологизми във всеки от романите му, които отразяват различен исторически период.

Разглеждат се само три от романите на турския автор, поради ограничения обем на настоящия доклад. Избрахме така наречените „цветни“ романи – „Името ми е Червен“ (превод от турски Розия Самуилова), „Бялата крепост“ (превод от турски Розия Самуилова) и „Черна книга“ (превод от турски Гюлчин Чешмеджиева) по две причини: от една страна, защото са обединени от дума в заглавията, назоваваща един от цветовете, а от друга страна събитията в тях се развиват в различен исторически период, което ни дава възможност да проследим дали авторът използва еднакви фразеологизми, съдържащи числителни имена, за повествования,

развиващи се в три различни века (XVI, XVII и XX в.). И трите романа са преведени на български език.

Орхан Памук е автор с много богат речник. В трите романа – „Името ми е Червен“, „Бялата крепост“ и „Черна книга“. – той използва над 100 фразеологични единици, значителен брой от които са такива, които съдържат число и/или дума, изразяваща понятие за число.

Ще посочим само някои от тях:

arada bir = ‘понякога’

bir an önce = ‘час по скоро’, а не ‘преди миг’, както го срещаме в превода на „Бялата крепост“ (2005: 133)

bir iki – ‘два-три’ (Самарджиева 1992: 112), ‘едно-две’, ‘няколко’

çok geçmeden – ‘не след дълго’, ‘скоро’, ‘след малко’

ilk bakışta – ‘на пръв поглед’

üç beş – ‘три-четири’, ‘няколко’

yarım kalmak – ‘остава недовършен’

Вероятно на личностния стил на турския писател се дължи и употребата на някои фразеологизми единствено в една тяхна форма, макар че в речниците са навлезли два или повече варианта на една и съща фразеологична единица. За примери можем да посочим:

aklı bir karış havada olmak – ‘правя, каквото ми дойде на ум’, ‘постъпвам безразсъдно’, ‘витая в облаците’, който фразеологизъм откриваме в речниците и в следните варианти: *aklı beş karış havada olmak*, *aklı bir karış yukarıda olmak* и *aklı beş karış yukarıda olmak* („Името ми е Червен”);

dört bir yan – ‘наоколо’, ‘на всички страни’ (Самарджиева 1992: 191), която фразеологична единица има и вариант *dört bir taraf* („Името ми е Червен”, „Бялата крепост”, „Черна книга”);

(bir işe) dört elle sarılmak – ‘заемам се от все сърце’ (Самарджиева 1992: 191), ‘от сърце <и душа>’ (заемам се с желание) *dört elle yapışmak* („Черна книга”)

dört gözle beklemek – ‘гледам с четири очи’ (Самарджиева 1992: 192), „чакам с нетърпение” *dört gözle bakmak* („Черна книга”);

on parmağında on marifet olmak – „всичко ми идва отръки”, „със златни ръце съм”, „няма нещо, което да не умея” *on parmağında on hüner olmak* („Името ми е Червен”), („Бялата крепост”);

Не може да не отбележим, че въпреки това има и някои фразеологизми от този тип, които турският писател използва в конкретен роман целенасочено, тъй като, освен че се среща само в един от романите, даденият фразеологизъм обикновено е употребен няколко пъти:

bir an evvel – ‘час по-скоро’ в тази си форма се среща само в „Името ми е Червен”, макар че в другите разгледани романи на О. Памук се среща синонимният вариант на този фразеологизъм: *bir an önce*;

bir ayağı çukurda olmak – ‘с единият крак съм <стъпил> в гроба’ (Самарджиева 1992: 108), ‘единият ми крак е в гроба’ („Името ми е Червен”);

bir nefeste – ‘на един дъх’ и синонимният му вариант *bir solukta* – ‘на един дъх’ (Самарджиева 1992: 113), ‘на един солук’ („Черна книга”)

(*biri*) *çok olmak* – ‘прекалявам’, ‘преминавам всякаква граница’ („Името ми е Червен”);

dört başı tamur – ‘един път’, ‘за милиони’ (съвършен, без недостатъци) („Черна книга”);

gözünü dört açmak – ‘отварям си очите на четири’ (Самарджиева 1992: 274) („Името ми е Червен”);

iki ayağını bir pabuca sokmak – ‘притискам някого да прави нещо много бързо, веднага’, а не ‘поставям натясно’, както го откриваме в „Учебен турско-български фразеологичен речник” (Самарджиева 1992: 325), който фразеологизъм означава ‘ставам причина някой да изпадне в тежко, затруднено положение и обикновено да бъде принуден да извърши нещо, което е против желанието му’ (Нанова 2005: 687-688) („Черна книга”)

iki gözü iki çeşme – ‘изтичат ми очите’ (Самарджиева 1992: 327), ‘лея сълзи’ постоянно („Името ми е Червен”);

üç aşağı, beş yukarı – ‘приблизително’, ‘горе-долу’ (Самарджиева 1992: 541) („Бялата крепост”);

yüz kere – ‘сто пъти’ („Черна книга”).

От друга страна авторът си позволява да направи промяна в една фразеологична единица, която употребява в романа си „Черна книга”, като заменя числителното име с друго, което той е предпочел, вместо да използва фразеологизма във формата, с която присъства в речниците, при положение, че въпросният фразеологизъм има два варианта:

bire on katmak – ‘силно преувеличавам’, вместо *bire beş katmak* или синонимът му *bire bin katmak*.

В някои случаи О. Памук си позволява да добавя числителни имена във фразеологични единици, в които такива принципно не присъстват:

bir akıl yürütmek – ‘разсъждавам’, ‘предполагам’ („Черна книга”);

bir göz atmak – ‘хвърлям един поглед’, ‘поглеждам’ („Името ми е Червен”, „Бялата крепост”, „Черна книга”);

bir göz kurpması – ‘едно мигване’, ‘едно намигване’ („Името ми е Червен”, „Черна книга”).

Понякога Орхан Памук прави и някои промени във фразеологизма, като вместо да използва формата-клише, добавя, заменя или изпуска някоя част на речта.

Във фразеологичната единица *az çok* – ‘малко или много’, ‘известно количество’ писателят е добавил съюзът *ya da* (или) и фразеологизмът е придобил формата *az ya da çok* („Черна книга”).

Фразеологичната единица *bir çuval incir berbat etmek* – ‘направлям на нищо’ ‘съсипвам нещо’, (Самарджиева 1992: 110) е променена, като спомагателният глагол *etmek* (права) е заменен със спомагателния глагол *olmak* (ставам, бивам) и фразеологизмът е употребен във формата *bir çuval incir berbat olmak* – ‘развалям се’, ‘бивам съсипан’ („Името ми е Червен”).

Фразеологизмите *iki kere iki dört eder* – буквално ‘две по две прави четири’, съответстващ на българската фразеологична единица ‘ясно като две и две четири’ и *dört duvar arasında kalmak* – буквално ‘оставам между четири стени’ писателят е употребил, като е изпуснал глаголните им форми *eder* (сегашно-бъдеще време на спомагателния глагол *etmek* ‘права’) и *kalmak* ‘оставам’ и двете фразеологични единици са във формата *iki kere iki dört* („Черна книга”) и *dört duvar arasında* („Бялата крепост”, „Черна книга”). В „Учебен турско-български фразеологичен речник” все пак откриваме фразеологизма *dört duvar arasında* – „между четири стени” (Самарджиева 1992: 191), както се среща и у О. Памук, но в Турския тълковен речник (Türkçe Sözlük 1998: 635) е даден единствено вариантът, в който присъства и глаголът *kalmak*.

Фразеологичната единица *kırk yılda bir* – буквално ‘веднъж на четиридесет години’, съответстваща на българския фразеологизъм ‘веднъж на сто години’ турският писател употребява, като прави две промени в нея. Едната промяна е, че е заменил числителното име *bir* ‘едно’ с прилагателното, носещо количествено значение *tek* ‘единствен’. Другата промяна е засегнала граматичната структура на фразеологизма. О. Памук маха наставката за местен падеж от думата *yıl* и я свързва с думата *tek*, като образува притежателно именно словосъчетание, а наставката за местен падеж поставя след притежателната наставка на думата *tek*. По този начин фразеологичната единица придобива формата *kırk yılın tekinde* („Черна книга”).

Към фразеологизма *on para* със значение ‘много малко’ (обикновено за пари) Орхан Памук добавя наставката *-lik*, с която се образуват съществителни или прилагателни имена, и полученият фразеологизъм *on paralık*, употребен в романа „Бялата крепост”, има значението ‘<за> много малко’, ‘никакъв’.

Във фразеологичните единици *dört bir tarafıyan* – ‘наоколо’, ‘на всички страни’ (Самарджиева 1992: 191) и *bir köşeye çekilmek* – ‘оттеглям се’ авторът прави някои лексикални промени. Например във фразеологизма *dört bir tarafıyan* замества думите *taraf* (страна) или *yan* (страна) с думата *köşe* ‘ъгъл’, ‘единено място’; а във фразеологизма *bir köşeye çekilmek* вместо думата *köşe* ‘ъгъл’, ‘единено място’ е употребил думата *kenar* ‘край’, ‘ръб’, ‘покрайнина’. По този начин двете фразеологични единици са използвани в следните форми: *dört bir köşe* („Черна книга”) и *bir kenara çekilmek* („Бялата крепост”).

За съжаление, читателят на българския текст не може да оцени в пълнота това фразеологично богатство на автора, защото на места фразеологичните единици, съдържащи числа, не са намерили място в превода на български език. Това се

дължи от една страна на факта, че не винаги е възможно да се преведе адекватно даден фразеологизъм и преводачът го заменя с дума или израз, които не носят същата експресивност, а от друга страна – на това, че понякога преводачът е сметнал, че не е необходимо въпросната фразеологична единица да присъства в преводния текст и си е позволил да я изпусне.

ЛИТЕРАТУРА

- Памук 1999:** Pamuk, O. Benim Adım Kırmızı, İstanbul.
Памук 2004: Памук, О. Името ми е Червен, С.
Памук 1985: Pamuk, O. Beyaz Kale, İstanbul.
Памук 2005: Памук, О. Бялата крепост, С.
Памук 1993: Pamuk, O. Kara Kitap, İstanbul.
Памук 2000: Памук, О. Черна книга, С.
Türkçe Sözlük 1998; 2005: Ankara.
TDK Güncel Türkçe Sözlük:
<http://tdk.org.tr/TR/SozBul.aspx?F6E10F8892433CFFAAAF6AA849816B2EF05A79F75456518CA>
Самарджиева 1992: Самарджиева, В. Учебен турско-български фразеологичен речник, С.
Нанова 2005: Нанова, А. Фразеологичен синонимен речник на българския език, С.